

TRANSUMANȚA ROMÂNIILOR ÎNTRE LEGENDĂ ȘI ADEVĂR ISTORIC. PLEDOARIE PENTRU O ABORDARE MODERNĂ A ISTORIEI CIVILIZAȚIEI EUROPENE

de

Dr. CORNELIU BUCUR

Oricât de şocantă vi s-ar părea afirmația mea, că plătim și astăzi tribut numeroaselor legende, pseudoadevăruri și contrafaceri care bântuie, încă, istoria, ca urmare a faptului că încă nu am reușit să modernizăm și să obiectivăm demersul științific asupra realității istorice, o fac cu toată răspunderea și acoperirea.

Lucrurile sănt și mai încîlcite, și mai contrariate, în domeniul atât de dificil de abordat și de pătruns în profunzimile sale, care este *ISTORIA CIVILIZAȚIEI*.

Dificultățile se datorează, deopotrivă, plecării la drum cu idei preconcepute sau teze false datorate lecturilor cît și îmbolnăvirii noastre de *ignoratio elenchi*, boală gravă care s-ar traduce prin: a considera demonstrat ceea ce tocmai trebuie să fie demonstrat, boală datorată, poate, temerii (nejustificate) de noi paradigmă științifice. Ori, este cunoscut faptul că, orice paradigmă științifică nouă, este privită, de regulă, ca un paradox, continuă a fi privită ca o plătitudine și sfîrșește prin a fi o prejudecată (Gr. Moisil).

Există, însă, și o motivație obiectivă: dificultatea aplicării unei *metodologii moderne interdisciplinare*, conjugată cu cea monodisciplinară, de ramură.

Să încercăm a exemplifica, spre a putea să credibili. Un important capitol al civilizației tradiționale a popoarelor Europei îl constituie *PĂSTORITUL*.

Cercetarea acestui complex fenomen cultural-istoric s-a făcut, dintotdeauna, din perspectiva unei singure categorii de izvoare, etnografii recurgând exclusiv la o *investigare sincronă* pe baza faptelor etnografice, istorice, la una (arhivistă) documentară sau arheologică (dar fără să ambitioneze spre o amplă perspectivă diacronică) iar lingviștii rezumându-se exclusiv, la documentele lingvistice sau toponomastice.

Atunci cînd s-a încercat (și trebuie să recunoaștem eforturile asiduee în această direcție ale înaintașilor noștri) o amplă retrospectivă diacronică asupra fenomenului, fără aplicare riguroasă, însă, a unei metode de cercetare științifică interdisciplinară, rezultatele s-au dovedit a fi rizibile, aventurești.

Cel mai concluzionant exemplu este oferit de interpretarea, destul de generală în literatură europeană mai veche sau mai nouă, deopotrivă istorică și etnografică sau lingvistică, a *TRANSUMANȚEI*, drept un fenomen economic ancestral, aparținător prin origini copilariei civilizației omenirii, deci preistoriei.

Nimic mai fals, domnilor!

“Teoria” potrivit căreia *cauzele transumanței* (pe care nu o mai definim fiind într-un cerc de specialiști, ceea ce exclude orice posibilitate de confuzie) ar consta din “pricini naturale” (calitatea superioară a ierbii de pe versanții răsăriteni ai munților sau din zonele de cîmpie cu bălti, ale fluviilor sau marilor râuri), teorie impusă în literatura etnografică europeană de “Școala determinismului geografic”, a lui Ratzel, Frobenius, Schmidt, Haberlandt și la noi, R. Vuia, (favorizată de concepția idealistă asupra istoriei fenomenelor culturale), a învălmășit rău lucrurile.

Preluînd-o, la început de secol, fără discernămînt critic, Ovid Densușianu – lingvist de indiscutabilă valoare în specialitatea sa – ajunge la concluzia că transumanța este o relicvă istorică a nomadismului pastoral, iar vechimea sa ar fi de mii de ani.

Că mai mulți etnografi reputați de formație interbelică au împărtășit în lucrările lor o asemenea teorie nu ne miră știind cît de inaccesibilă le-a fost acestora perspectiva diacronică pe mari unități temporale (secole și milenii). Printre aceștia fi amintim, cu tot respectul pentru contribuția lor la progresul etnografiei, pe R. Vuia (la origine antropogeograf), V. Butură, I. Vlăduțiu, C. Irimie, N. Dunăre și alții, care au subscris, mai ferm sau mai nuanțat, la această teorie.

Ceea ce nu am înțeles (decât acuzînd comoditatea preluării tale quale a unor teorii fără efortul de a le trece prin filtrul critic al propriilor cercetări) a fost înscrierea pe lista partizanilor aceleiasi teorii a unor *istorici* consacrați și de recunoscut prestigiu (dar tot din aceeași perioadă interbelică, ca formație universitară) precum C.C. Giurăscu, P.P. Panaiteanu, Șt. Pascu și alții.

Pe toți aceștia, deopotrivă etnografi, istorici, lingviști sau geografi, fi apropie – în poftida deosebirii demersului lor de strictă specialitate, unidisciplinară – o *perspectivă eliptică* asupra fenomenului studiat, și de aici dificultatea cuprinderii, cu toată complexitatea sa (inclusiv aici și momentul apariției sale istorice și cauzele care au generat-o) a *transumanței* pastorale.

Spre deosebire de aceștia, istorici mai vechi (Petre Cancel, 1913), mai apropiati (I. Donat, 1956) sau chiar contemporani (I. Nestor, 1971) ori I. Constantinescu-Mircea (1976) s-au detașat net de teoria vechimii multimilenare a transumanței, dovedind în lucrările lor caracterul nefondat, pseudo-științific al acesteia.

Ceea ce le-a lipsit, însă, și acestora, spre a fi putut ajunge în miezul lucrurilor, de înțelegerea intimă a mecanismului apariției *păstoritului extensiv*, de tip transumanță *a fost*, pe de o parte, absența *perspectivei comparatistice europene*, pe de alta, neînțelegerea necesității abordării păstoritului în contextul cercetării întregii istorii a civilizației noastre populare.

Cu peste zece ani în urmă ne-am asumat și noi sarcina apropierei acestui subiect, căutînd însă să coborîm spre obîrșiiile sale istorice, în cadrul unei ample cercetări interdisciplinare privind evoluția istorică a civilizației din zona Mărginimii Sibiului (zonă formată din 18 sate curat românești, cele mai multe, renomate pentru transumanța lor pastorală, practicată cu veacuri în urmă) în secolele XI–XX.

Am plecate la drum făcînd tabule rasa în ce privește toate teoriile mai vechi și începînd cercetarea de la zero.

Ca plan al cercetării noastre monografice *interdisciplinare* ne-am stabilit:

1. *Condițiile istorice generale* (europene), *zonale* (sud-transilvane) și *locale* (și

biene) în evoluția și schimbările lor esențiale, pe secole și decenii, cu implicații directe asupra evoluției civilizației din această zonă sud-transilvană.

2. *Sistemul de relații* socio-politice, economice și culturale între populația românescă din aceste sate și cea germanică din localitățile învecinate, cu deosebire din orașele Sibiu și Cisnădie.

3. *Evoluția* principalelor sectoare ale civilizației satelor din zonă în cadrul fiecărei epoci istorice, și anume:

- 3.1. *Așezare* (cotă geografică, structură, populație, sistematizare);
- 3.2. *Hotar* (mărime, calități naturale, structurare economică progresivă);
- 3.3. *Structură ocupațională*: categorii ocupaționale, specializare pe categorii sociale, de sex și vîrstă, sistemul de relații intra și inter-comunitare.
- 3.4. *Gospodărie, arhitectură* (structură, categorii constructive și funcționale, evoluția spre specializare);
- 3.5. *Instrumentul de muncă* (procesualitate, proceduri și tipologie instrumentală);
- 3.6. *Viață economică* (resurse–producție–consum–desfacere–participarea la piața marfară a orașelor);
- 3.7. *Viață socială* (familia, asociațiile de muncă, diviziunea socială, psihologia socială, comunitară și de grup);
- 3.8. *Viață culturală* (genuri de creație, instituții, sărbători specifice proprii).

4. Relația dintre zona Mărginimii Sibiului cu celelalte zone etnografice din sudul Transilvaniei (Valea Sebeșului, Valea Târnavelor, Valea Hîrtibaciului, Valea Jiului, Tara Oltului, Tara Hațegului, Tara Bîrsei și Mocânește Brașovului) și proiecția locului (zonalului) în general (național).

Concluziile studiului nostru – întîiul de acest gen în literatura etnografică românescă – publicat în volumul Mărginenii Sibiului, vă sănătate cunoscute, fie accesibile. Spațiul nu-mi permite să le recapitulăm acum și aici. Voi extrage, însă, pentru discuția noastră, numai pe acele care ne servesc la susținerea propriei teorii despre *cauzele* istorice ale apariției și *caracterul* transumanței pastorale la români. Le voi enumera succint:

- stabilitatea proeminentă a așezărilor și populației din zonă de-alungul întregii epoci cercetate (mileniului);
- importanța culturii agricole în zonă, în cadrul căreia *economia finului* are o importanță excepțională pentru susținerea întregii economii animaliere (ea a condus la apariția celui de-al doilea nivel de locuire sezonieră, „la colibi”, în zona de fînețe);
- supraviețuirea pînă astăzi a sistemului pastoral cu *iernarea în staule*, a construcției în sine și a numeroase toponime care o atestă cu *arhetip pastoral* în istoria civilizației românilor, general practicat în toată țara și atestat istoricește, în mod expres, în izvoarele scrise ale antichității: (*Vergiliu* în „Georgice”: „geții își iernează animalele în staule”; idem, *Ovidiu* în „Triste” și „Pontice”);
- divizarea localităților în sate cu păsunat local nepracticante a transumanței și sate practicante ale transumanței și divizarea transumanților însăși în „oieri” (proprietari de turme) și ciobani (păstorii care însotesc turmele în transumanță);
- practicarea unei transumanțe *de animale* și nu *de populație*, numărul însotitorilor de turme fiind extrem de redus și de regulă păstori tineri;

- caracterul *specializat* al transumanței cu o riguroasă organizare internă și externă;
- caracterul *unidirecțional* al transumanței, spre sud, niciodată spre nord;
- caracterul *marfar* al mobilurilor transumanței: producerea și comercializarea de lînă în principal și piei (aduse regulat pe piața orașelor textile din sudul Transilvaniei) de produse carnate și lactate; devenirea transumanței drept un important sector economic al acumulării primitive de capital finanțier;
- caracterul *general* al transumanței, fără deosebiri etnice, modelul fiind asimilat la noi, din rațiuni mercantile, și de bürgerii sași și de curțile domeniale ale principilor Transilvaniei;
- caracterul *isolat* al practicării transumanței, redusă la un număr relativ mic de localități (150 sate ardeleni la 1830–1855, din care doar 37 treceau și Dunărea) centrele sale situându-se în vecinătatea marilor orașe săsești din sudul Transilvaniei, Sibiu – Cisnădie și Brașov;
- importanța excepțională a transumanței pentru *alimentarea* orașelor cu o puternică industrie de prelucrare a textilelor din lînă formată dintr-o puzderie de instalații hidraulice (piue, dîrste, vîltori, darace, torcătorii, difuzate în toată zona);
- difuziunea timpurie a “industriilor hidraulice feudale” din mediul urban spre *cel rural* campioanele fenomenului (și exportatoare prin fenomenul migrației transcarpatice) fiind tocmai satele care au practicat păstoritul transhumant;
- emanciparea socio-culturală netă a satelor care au practicat transumanța, elocventă prin apariția aici a celor dintâi școli, laice centre de cultură artistică (iconari), proliferarea meșteșugărilor, emanciparea populației.

În baza tuturor acestor constatări, se impunea analizarea *contextului apariției* transumanței, noi împărtășind teza istoricilor care au demonstrat incompatibilitatea unui model pastoral extensiv cu un calendar de mare regularitate în perioada migrațiilor (sec. XII–XIII).

Asociind această teză cu caracterul autarhic al economiei zonei pînă la începutul sec. XIII (momentul formării pieței de mărfuri și în sudul Transilvaniei) ne-am concentrat atenția asupra acestei perioade istorice analizînd-o din *toate* punctele de vedere.

Și ce am constatat:

1. Pe fondul stabilizării politice a situației în zonă, și a măsurilor dinastiei angevine de stimulare a producției economice și a schimbului, din a doua jumătate a sec. XIII, începe un sensibil revîrment economic, ce se declanșează cu adevărat la începutul sec. XIV;
2. Comunitatea germanică din sudul Transilvaniei, cu predilecție cea din orașe, se orientează în acest context tot mai mult spre meșteșuguri, comerț și după 1330/40, spre noile industrii feudale (morile de toate felurile) descărcîndu-se în 1378 de obligația militară contractată prin însăși actul colonizării, de pază a granițelor, sarcină încredințată plăieșilor români în schimbul răscumpărării sale cu 500 arginți (darea din Sîn Măartin);
3. Promovarea industriilor feudale, și în special a celor de prelucrare a lînii și lemnului, conduce din sec. XVI (un document de la 1342 numește pieule de postav hidraulice “un nuovo ingenio”) conduce la statuarea unor importante relații comerciale

între țărani satelor românești din jur (în calitatea de ofertanți de materie primă: lînă, piei, blănuri, cherestea și lemn de construcție) și orășenii din Sibiu și Cisnădie (caz identic și în relația dintre mocanii din Săcele și locuitorii Brașovului).

Documentul de la 1418 consemnează arhivistice această relație, postăvarii din Cisnădie favorizând prin demersurile lor diplomatice la curtea lui Mircea cel Bătrân și apoi la cea a lui Mihail al II-lea păsunatul răsinărenilor în țara Românească.

Concluzia generală nu putea fi decât una singură, care se verifică și printr-o cercetare comparatistică la scară europeană (F. Braudel).

Revoluție tehnică a Evului Mediu constă din difuzarea “industriilor medievale” (J. Gimpel, B. Gille, M. Daumas, J. le Goffe, Fr. Klemm) a marcat începuturile unei noi ere în istoria civilizației europene: *era mecanizării* ce se va desăvîrși printr-o nouă revoluție tehnică, cea din sec. XVIII.

Modernizarea hidraulică a însemnat trecerea din sistemul “om–unealtă” la sistemul superior “om–mașină” (căci ce altceva este o moară decât o mașină cu un motor natural – roata de apă), capabilă să lucreze în locul omului cu un randament însumit?

Productivitatea superioară a noilor echipamente tehnice ale Evului Mediu reclamă materiei în cantități mult sporite, între altele *lîna*. Acestea nu se pot produce în cadrul vechilor modele de organizare a producției specifice, necesitând o restructurare radicală a modelului însuși, și odată cu aceasta, a întregului mod de viață al populației.

Aceasta este pe scurt istoria apariției, în economia medievală a Europei mediteraneene (Spania, Italia, Franța, Balcani, Transilvania) a transumanței pastorale care nu are absolut nici o trăsătură comună (dar ambele originile) cu nomadismul pastoral, în esență asiatic.

KÉTLEGELŐS PÁSZTORKODÁS A ROMÁNOKNÁL A LEGENDA ÉS A TÖRTÉNELMI IGAZSÁG KÖZÖTT AZ EUROPAI CIVILIZÁCIÓ TÖRTÉNETÉNEK MODERN SZEMLÉLETÉNEK IGÉNYE

Kivonat

A dolgozat mután rámutat e téma eddigi kutatásának egyoldalúságára (vagy néprajzi vagy történelmi vagy földrajzi stb.), egy de külterjes, transzhumáló típusú pásztorkodás korszerű kutatási modelljének bemutatására vállalkozik a Szében (?) környéki 18 román falu esetében, ahol évszázan dok óta úzik ezt a foglalkozást.

Interdisciplináris kutatásról van szó, melynek szintjén a transzhumálás jelensegenek objektív feltárása és népünk civilizációs történetébe való beágyazása az európai összehasonlító perspektívát feltételezi.

A dolgozat következtetései rávilágítanak a kétlegelős pásztorkodás jellegére és megjelenésének történelmi okaira a románok esetében:

- az ezt gyakorló helységek stabil jellege
- a mezőgazdasági kultúra jelentősége e vidéken, hangsúlyosan a széna termelése
- a helységek megoszlása helyi legelőkkel rendelkező és a transzhumálást folytató falvakra
- az állatok és nem a lakosság transzhumálásának gyakorlata
- a transzhumálás szakosodott jellege

- a transzhumálás *egyirányú* jellege (dél felé)
- a transzhumálást ösztönző iénycsők árú jellege (gyapjú, bőr)
- a transzhumálás általános, nemzetiségtől független jellege, a modellt kereskedési meggondolásból átvették a szászok is (bürger)
- az erős gyapjúfeldolgozó iparral rendelkező városok ellátásáért gyakorolt transzhumálás *elszigeteli* jellege
 - a vízenergia alkalmazási technikájának közvetítése a várostól a falu felé
 - a transzhumálást gyakorló falvak határozott szocio-kulturális felvilágosodása.

Az általános következtetés az, hogy ez a jelenség a XIII. század második felétől és a XIV. század során különül el.

A transzhumáló pásztorkodás, amely a XIII. sz. második felétől és a XIV. század során terjedt el a Mediterrán-vidéki Európa középkori gazdaságában, semmilyen közös vonást nem mutat – (nem is szólva az eredetéről) – a lényegében ázsiai jellegű nomád pásztorkodással.

LA TRANSHUMANCE DES ROUMAINS ENTRE LA LÉGENDE ET LA VÉRITÉ HISTORIQUE. PLAIDOIRIE POUR UN ABORD MODERNE DE L'HISTOIRE DE LA CIVILISATION EUROPÉENNE

Résumé

L'ouvrage, après qu'il démontre que jusqu'à ce moment les recherches visant ce sujet ont été unilatérales (ethographiques, historiques, géographiques etc.), se propose à nous offrir un modèle de recherche moderne du pâturage extensif, de type transhumant, de la région de Mărginimea Sibiului (18 villages roumains où on pratique, depuis des siècles cette occupation).

Il s'agit d'une recherche interdisciplinaire au niveau de laquelle la perspective comparative européenne et l'encadrement du phénomène dans l'histoire de notre civilisation populaire, deviennent des désiderables indispensables dans le déchiffrement objectif de la transhumance.

Les conclusions de l'étude mettent en évidence les causes historiques de l'apparition et le caractère de la transhumance pastorale chez les Roumains:

- la stabilité des habitats;
- l'importance des cultures agricoles dans la zone, avec accent sur *l'économie du foin*;
- la division des localités dans des villages avec pâturage et des villages qui pratiquent la transhumance:
- la pratique *d'une transhumance animale* (du bétail, des bestiaux, des bêtes) et *non de la population*.
- le caractère spécialisé de la transhumance;
- le caractère unidirectionnel de la transhumance, vers le Sud;
- le caractère général de la transhumance, sans différences ethniques, le modèle ayant été assimilé chez nous, pour des raisons mercantiles par les "bürgers" Sași;
- le caractère *isolé* de la pratique de la transhumance pour alimenter les villes avec une puissante industrie de l'usinage des textiles en laine;
- la diffusion précoce "des industries hydrauliques féodaux" du milieu urbain vers le milieu rural;
- l'émancipation socio-culturelle nette des villages qui ont pratiqué la transhumance.

La conclusion générale est que ce phénomène s'individualise depuis la deuxième moitié du XIII.-ème siècle et dans durant le XIV.-ème siècle. Donc, l'apparition – dans l'économie médiévale de l'Europe Méditerranéenne (L'Espagne, l'Italie, la France, les Balkans, dans la Transylvanie), de la transhumance pastorale n'a pas aucun trait commun avec le nomadisme pastorale, essentiellement archaïque.